

PORTRETE DIN COLECȚIA FAMILIEI DOMNITORULUI MIHAIL STURDZA

Sorin IFTIMI¹

Cuvinte cheie: familia Sturdza, portrete, genealogie, Moldova

Keywords: Sturdza family, portraits, genealogy, Moldavia

În memoria istoricului Mihai Dim. Sturdza (1934-2020)

A trecut la cele veșnice Mihai Dim. Sturdza, istoricul aristocrației românești, autorul unei însemnate opere de cercetare istorico-genealogică². Om de o deosebită generozitate, acesta m-a onorat cu prietenia sa, îndemnându-mă să scriu despre diferite personaje din trecut. Unele texte au fost incluse în monumentală *Enciclopedie a familiilor boierești*, pe care o coordona³. M-am apropiat de portretele familiei Sturdza în 2014, când am redactat un studiu despre chipurile domnitorului Mihail Sturdza apărut în volumul omagial dedicat istoricului Mihai Dim. Sturdza⁴. De asemenea, am primit mai multe imagini de portrete realizate de pictorul Josef August Schöefft, din colecția domnului Sturdza, sau din colecții private la care a avut acces. Acestea mi-au oferit subiecte pentru mai multe articole, publicate, sau

*Acest studiu a fost prezentat în ședința nr. 246 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române - Filiala Iași, care a avut loc în data de 10.11. 2020.

¹ Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Istorie a Moldovei, IAȘI.

² Sorin Iftimi, *Prințul Mihai Dim. Sturdza – sfârșit de drum, la Iași (1934-2020). In memoriam*, în *Prutul*, s. n., X (XIX), 1 (65), 2020, p. 313-314.

³ *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, coordonator și autor Mihai Dim. Sturdza, operă monumentală, din care au apărut cinci volume, începând cu anul 2004.

⁴ Sorin Iftimi, *Portretele Domnitorului Mihail Sturdza*, în *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2014, p. 121-175.

în curs de apariție. Nu am avut prilejul de a cunoaște nemijlocit și integral colecția de portrete a familiei Sturdza, păstrată la reședința de la Paris, sau poate și la cea de la București. Dar am primit de la Mihai Dim. Sturdza mai multe imagini ale unor asemenea portrete, atâtea câte a considerat potrivit la momentul respectiv să îmi comunice, pentru studiu⁵.

Cele mai vechi portrete de familie s-au aflat, inițial, în palatul de la Iași al domnitorului Mihail Gr. Sturdza, construit pe locul casei tatălui său (astăzi sediul Facultății de Teologie Ortodoxă)⁶. Portretele au fost moștenite de fiul mai mare, beizadea Dimitrie Sturdza și apoi de fiul acestuia, Mihail. Într-un interviu acordat lui Narcis-Dorin Ion, istoricul Mihai Dim. Sturdza oferea câteva informații privitoare la soarta portretelor de familie. Urmașii domnitorului le-au adus în conacul de la Cristești, de pe malul Prutului (comuna Holboca, jud. Iași). Acolo era dusă toată biblioteca și arhiva domnitorului Mihail Sturdza, corespondența lui cu consulii ruși, arhiva sa particulară, cărțile din biblioteca acestuia. Din păcate, conacul fost bombardat în anul 1944. „Dintre portretele care erau la Cristești a dispărut doar unul, acela al generalului Kisseleff. Celelalte au fost salvate, datorită unor împrejurări favorabile, de mama (Ileana Sturdza, născută Manu, n. ns.): vorbesc de portretul țarului Nicolae I, al domnitorului Mihail Sturdza, al altor membri ai familiei. Acele portrete sunt iarăși la mine, moștenite în virtutea dreptului – în cazul amintirilor de familie – al fiului cel mai mare. După cum am și o serie de cărți, tot din biblioteca domnitorului, cele mai multe desperecheate, foarte frumos legate și interesante din punct de vedere al conținutului”⁷.

Portretul împăratului Nicolae I al Rusiei (1836)

În colecția Sturdza de la Paris se păstrează un portret de șevalet (ulei/pânză) al lui Nicolae I împăratul Rusiei (1795-1855) (Fig. 1). O reproducere a acestei lucrări se întâlnește în monografia domniei lui Mihail Sturdza, publicată în 1907 de Alexandre A. C. Sturdza. Textul explicativ al planșei este „*L'Empereur Nicolas I de Russie. D'après le portrait original appartenant au prince Démètre M. Sturdza, et offert en don par l'empereur Nicolas au prince Michel Sturdza, prince régnant de*

⁵ Majoritatea acestor imagini le-am primit prin amabilitatea domnului Marius Ristea, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

⁶ C. Bobulescu, *Fostul palat domnesc din Iași al lui Mihai Sturdza Vodă*, Institutul de Arte Grafice Tătărași, Iași, 1931.

⁷ Narcis Dorin Ion, *Istorie și genealogie. Convorbiri cu domnul Mihai Dim. Sturdza*, în *CI*, XXXIV, 2015, p. 311.

*Moldavie*⁸. Portretul este semnat „Schöefft, 1836”; este vorba despre pictorul Josef August Schöefft, care a lucrat portrete în Moldova în anii 1835-1837. Faptul că portretul a fost pictat la Iași arată că lucrarea nu putea să fie un dar personal primit de domnitorul Mihail Sturdza direct de la țarul Rusiei, așa cum se credea⁹.

Poate fi identificată lucrarea originală după care a fost executată copia de către pictorul Schöefft. Este vorba despre portretul realizat de pictorul Franz Krüger (1797-1857) din Berlin, cel care a realizat două portrete ale țarului Nicolae, în ani diferiți¹⁰. După ce în 1831 a pictat portretul împăratului Friedrich Wilhelm III al Prusiei, artistul s-a deplasat pentru prima dată la Sankt Petersburg în 1832, unde a făcut portretul țarului Nicolae I, al fratelui său Alexandru și a altor personaje de vază. Lucrarea originală este un portret de mari dimensiuni în care țarul Nicolae I a fost redat întreg, în mărime naturală (Fig. 2). Lucrarea se află la Muzeul Rus din Sankt Petersburg. Au circulat numeroase copii ale acestui portret, atât bust, cât și trei-sferturi (*mi jambe*); mai rar portretul întreg.

Însă modelul nemijlocit pe care l-a avut pictorul Schöefft la îndemână credem că a fost o litografie: Friedrich Jentzen/Carl Wildt, *Împăratul rus Nicolae I* (după portretul lui Franz Krüger)¹¹. Personajul este încadrat într-un oval, decupaj sugerat de forma litografiei avute ca model (Fig. 3). Nicolae I este înfățișat până la jumătate, cu bustul redat frontal, în care capul este întors spre umărul drept. Acesta are ochi albaștri, o mustață tinerească și favoriți, iar pieptănătura specifică maschează un început de calviție. Gâtul este înfășurat într-o eșarfă neagră, după obiceiul vremii. Uniforma neagră, cabrată pe corp, este cea de mare ținută, în grad de general, după cum arată broderia aurie de pe gulerul de culoare roșie, precum și manșetele brodate în aceeași manieră. Pe umeri poartă epoleți de tip „înghețat”, cu franjuri groase, caracteristici pentru ofițerii superiori. Brațul drept este îndoit din cot, iar degetul mare se sprijină în șarful de la brâu și ultimul nasture metalic. Țarul Nicolae înfățișat cu mai multe ordine și decorații: ordinul Sfântului Andrei în grad de Mare Cruce (panglică și stea), ordinul Sf. Vladimir clasa I (stea la centură); Marea Cruce a Ordinului Sf. Vladimir (pe panglică, sub uniformă). În piept sunt

⁸ Alexandre A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza, Prince Régnant de Moldavie, 1834-1849*, Paris, Librairie Plon, 1907, planșa 8 (p. 18-19).

⁹ O ipoteză ce ar putea include ambele posibilități ar fi ca domnitorul Mihail Sturdza să fi primit, totuși, de la țarul Nicolae un mic portret-medalion (așa cum se obișnuia încă din timpul lui Petru cel Mare), după care Schöefft să fi executat mai târziu, la Iași, un portret de șevalet.

¹⁰ Max Osborn, *Franz Krüger*, editor Kerstin Englert, Berlin, Gebr. Mann, 1997 (reeditare a ediției originale din 1910).

¹¹ Litografie pe hârtie după portretul lui Franz Krüger (60 x 48 cm).

prinse: ordinul Sf. Gheorghe, clasa IV; Medalia „Pentru războiul ruso-turc din 1828-1829”; ecusonul ordinului Leul Olandei; distincția „Pentru XX de ani de slujire imaculată”.

În luna martie 1840 gazeta „Albina Românească” anunța că un portret al împăratului Nicolae al Rusiei a fost litografiat de Gh. Asachi la Institutul Albinei, din Iași¹². Nu cunoaștem însă nici un exemplar pentru a putea constata dacă modelul urmat a fost același.

Portretul dispărut al generalului Pavel Kisseleff (1834)

Istoricul Mihai Dim. Sturdza declara că din colecția de portrete a domnitorului Mihail Sturdza s-a pierdut, în împrejurările anului 1944, doar portretul lui Kisseleff, după cum am văzut¹³. Este vorba despre contele Pavel Dimitrievici Kisseleff (1788-1872), general și diplomat rus. Acesta a fost președinte plenipotențiar al Divanurilor Principatelor Române în ultimii ani ai administrației militare ruse (noiembrie 1829 - aprilie 1834). Sunt cunoscute mai multe portrete ale lui Kisseleff și de aceea ar fi important de știut cum arăta portretul dispărut. Avem această șansă, deoarece portretul a fost reprodus în monografia lui Alexandre A. C. Sturdza¹⁴ (Fig. 4). La partea de jos a planșei se află legenda: „*Le général comte Paul de Kisseleff, Gouverneur general des principautés danubiennes (1829-1834). (D'après le portrait original appartenant au prince Démètre Sturdza, prince regnant de Moldavie)*”. Tradiția familiei consideră că portretul a fost dăruit de Kisseleff însuși domnitorului Mihail Sturdza, în perioada în care Kisseleff se afla în Principatele Române, adică cel târziu în luna aprilie a anului 1834. O copie veche a acestui portret se află în colecția Muzeului de Artă din Iași, făcând parte din galeria cu portrete de domnitori ai Moldovei de la Spiridonie¹⁵ (Fig. 5).

Varianta de portret nu corespunde însă cu această încadrare cronologică. Dacă plenipotențiarul rus ar fi făcut un asemenea cadou, acesta ar fi fost un portret realizat de Miklos Barabás. Se știe că Barabás a desenat un portret de succes al lui

¹² *Albina Românească*, XI, nr. 23, 21 martie 1840, p. 92.

¹³ Narcis Dorin Ion, *op. cit.*, p. 311.

¹⁴ Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, planșa 9, între paginile 22-23.

¹⁵ Minola Iuțiș, *Portretul de șevalet în pictura românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea, în patrimoniul Muzeului de Artă din Iași*, ed. II, Editura Palatul Culturii, Iași, 2014, p. 44, nr. cat. 20 (ulei pe pânză, 58,5 x 47,7 cm); vezi și N. A. Bogdan, *Societatea Medico-Naturalistă și Muzeul Istorico-Natural din Iași, 1830-1919. Documente, scripte și amintiri*, Iași, 1919, p. 9 (o reproducere a portretului lui Kisseleff).

Kisseleff, la București, în 1832¹⁶. Andrei Veress a identificat un portret al lui Kiseleff făcut în creion de către acest pictor, document original, reprodus în anexa studiului său¹⁷ (Fig. 6). Întâlnirea lui Barabás cu Kisseleff, a avut loc cu prilejul unui bal de la București¹⁸. Se poate spune că plenipotențiarul rus l-a recomandat pe tânărul artist societății bucureștene, manifestându-și încrederea în talentul său. Kisseleff a pozat în ședințe tânărului Barabás, potrivit jurnalului pictorului. Portretul în creion făcut de el generalului i-a plăcut acestuia atât de mult încât a și trimis desenul la Viena, la litograful Kriehüber (cel mai important din epocă) pentru a fi reprodus¹⁹ (Fig. 7). Putem constata că portretul în creion publicat de Andrei Veress arată, într-adevăr talentul deosebit al tânărului Barabás. A fost identificat și un portret litografiat al lui Kisseleff, după un desen al lui Miklos Barabás. În același timp, se vede că nu desenul respectiv a stat la baza litografiei, ci un altul, realizat de același pictor. Nu cunoaștem un portret al generalului Kisseleff litografiat în vestitul atelier al lui Josef Kriehüber, de la Viena. Dar imprimarea portretului s-a făcut, probabil în altă parte, în mediul rusesc.

În afara exemplarelor litografiate, Barabás a mai executat, la cerere, 10 portrete ale generalului Kisseleff. Dintre acestea, două au fost portrete în ulei, pe pânză, restul fiind în cretă sau creion: dl. Cantacuzino (ulei pe pânză, 15 galbeni); spătarul, apoi prințul domnitor Alexandru Dimitrie Ghica (ulei pe pânză, 25 galbeni). Acesta din urmă a și fost recomandat pentru tron de către Kiseleff. Deși în jurnal pictorul notează și portretele realizate gratuit, pentru unele persoane, nu consemnează că ar fi realizat vreun portret în ulei pentru a-l oferi generalului Kisseleff.

Ceea ce putem constata, din monografia lui Alexandre A. C. Sturdza, este că portretul din colecția domnitorului Mihail Sturdza a urmat un model diferit, care a cunoscut câteva exemplare în ulei, dar și variata litografiată. Este vorba despre un alt portret, realizat de pictorul Rusev în 1834, probabil în Rusia și nu în Moldova (Fig. 8). Deci, domnitorul moldovean a primit mai târziu acest tablou, cândva după plecarea lui Kisseleff din Principate. După stilul picturii, putem presupune că portretul lui Kisseleff este o copie realizată tot la 1836, de Josef August Schöefft, ca și portretul țarului Nicolae I, care poartă un asemenea autograf.

¹⁶ Andrei Veress, *Pictorul Barabás și românii (cu însemnările sale din 1833, despre viața bucureșteană)*, în *AARMSI*, Seria III, Tomul IV, Mem. 8, 1930, p. 390.

¹⁷ *Ibidem*, p. 363.

¹⁸ *Ibidem*, p. 378.

¹⁹ *Ibidem*, p. 379.

Portretul marelui logofătul Grigore Sturdza (c. 1832)

Acest portret al bătrânului boier Grigore Sturdza nu este semnat, dar este atribuit, în memoria familiei, pictorului Miklos Barabás (Fig. 9). Portretul a fost publicat, în variantă alb-negru, în anul 1907, fiind cunoscut doar după această singură fotografie²⁰. Tatăl domnitorului a fost un personaj de vază în societatea ieșeană, având un rol însemnat în timpul celei de a patra ocupații a rușilor în Moldova (1828-1832). Principatul era guvernat la acea vreme, de un comitet alcătuit din șapte boieri, care alcătuiau „Divanul Obștesc” al Moldovei²¹. În fruntea acestora, primul dintre cei șapte, este amintit logofătul Grigorie Ghica.

Prințul Nicolae Suțu scria că, la 1832, președintele Sfatului Administrativ era „logofătul Grigore Sturdza, bătrân respectabil, așa cum nu se mai întâlnesc astăzi; spirit înțelept, cu judecată, bun patriot în accepțiunea pe care o dau eu acestui cuvânt; vorbind cu cumpătare și inteligență, răbdător la lucru, impunând respect prin ținută și caracter”²². Memorialistul afirmă chiar că logofătul și-a dorit să ajungă pe tronul Moldovei. Radu Rosetti arăta că „Logofătul Grigoraș Sturdza, trecea drept un bărbat deosebit de capabil și iubitor de țară, foarte bogat, stăpânitor, printre altele, a unui mare complex de moșii care se întindea de la Cristești, pe Moldova, până la Cozmești, pe Siret. Era căsătorit cu domnița Mărioara Callimachi - fiica lui Grigore Calimah Voievod - cea mai frumoasă femeie din toată Moldova”²³. Grigore Sturdza a pus în circulație informații despre originea Sturdzeștilor din familia conților maghiari de Turzo, care s-a dovedit a fi fantezistă.

Mai puțin favorabilă este caracterizarea de la 1830 făcută logofătului de către Anghel Vali, un spion rus cu minte ageră: „marele logofăt Grigore Sturdza: bătrân, istovit, incapabil să mai suporte povara muncii atât din cauza vârstei înaintate, cât și a caracterului său manifest indolent și lenevos. Fără să fie înclinat spre nedreptate, fără să aibă nevoie s-o comită, se lasă adesea antrenat spre ea doar din silă, din aversiune pentru muncă. Mai instruit decât mulți alții în această țară, dar cu o

²⁰ Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, planșa 31 (p. 160-161). „Le Grand Logothète Grégoire Sturdza, père du prince régnant Michel Sturdza”, cu precizarea că portretul făcea parte, pe atunci, din colecția prințului Dimitrie M. Sturdza, fiul cel mare al domnitorului.

²¹ Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani, până în zilele noastre*, vol. II (Iași, 1857) ediție de Constantin Mihăescu-Gruuiu, Gruparea culturală „Europa în România”, București, 1999.

²² *Memoriile Principelui Nicolae Suțu mare logofăt al Moldovei (1798-1871)*, ediție de Georgeta Filitti, Editura Humanitas, București, 2013, p. 133-134.

²³ Radu Rosetti, *Amintiri*, cu o prefață de Neagu Djuvara, Editura Humanitas, București, 2013, p. 94-95.

cultură ce are o tentă de spoială, de pedanterie respingătoare. Socotindu-se mai presus de ceilalți datorită cunoștințelor sale, ține întotdeauna cu încăpățănare la părerile sale, oricât de greșit, oricât de înșelătoare ar fi adeseori. Contrazicerea îl irită, cuvântul îl înflăcărează, și numai indolența îl face să își retragă uneori părerile. Cu un fond de răutate, de invidie, de viclenie și de șiretenie, e unul dintre cei dintâi care rivalizează prin situație și bogăție cu Roznovanu, cu care poate fi asemănat și prin dragostea către fiul său Mihail, tânăr, dibaci, insinuant, viclean, dominat de interesul personal și capabil să sacrifice totul pentru acest idol”²⁴.

În acest portret, logofătul Grigore Sturdza poartă pe cap un gugiuman de samur și este înveșmântat cu o giubea din atlas roșu, îmblănită tot cu samur. Vestimentația orientală amintește de portretul altui logofăt din epocă, Eustație Ghica (1836), lucrare aflată la Muzeul de Artă din Iași²⁵. Personajul poartă pe dedesubt un anterior de culoare albastră presărat cu înflorituri mărunte, aurii și este încins cu un brâu de mătase oriental (*taclit*). În mâna dreaptă, Grigore Sturdza ține un cilindru metalic în care se află, probabil, un document, cu trimitere la dregătoria sa de logofăt, ca și cele câteva cărți groase reprezentate în aceeași zonă a tabloului. Ca element de datare a portretului, deosebit de importantă este decorația de factură occidentală purtată de logofăt. Pe pieptul acestuia se vede o eșarfă (lentă) de culoare roșie brodată cu o linie dublă de culoare albă. Pe mantia sa roșie este prinsă și o stea metalică. Ambele elemente indică ordinul rusesc St. Stanislas, în grad de mare cruce. Acest ordin, polonez la origine, a fost preluat de Rusia și reorganizat în 1815. În 1832 ordinul St. Stanislas a fost plasat după ordinul Sf. Anna (conferit domnitorilor din Principate), dar înaintea ordinului Sf. Vladimir²⁶. Din același an, butonul central din email alb a primit monograma „SS”. Placa ordinului St. Stanislas este o stea de argint cu opt grupe de raze, având în centru un medalion de email alb și monograma „SS” de culoare roșie, înconjurată de deviza „PRAEMIANDO INCITAT” și apoi de un medalion de email verde cu patru grupe de ramuri aplicate²⁷. Placa ordinului St. Stanislas, cu noua monogramă

²⁴ *Memoriile Principelui Nicolae Suțu mare logofăt la Moldovei (1798-1871)*, p. 140.

²⁵ Josef August Schoefft, *Logofătul Eustatie Ghica*, ulei pe pânză, 90,5 x 73 cm, Muzeul de Artă Iași, inv. 885. Cf. și Minola Iuțiș, *op. cit.*, cat. 62, p. 144 (foto), p. 213 (fișa).

²⁶ Floricel Marinescu, *Personalități din Țara Românească și Moldova distinse cu decorații străine în primele șase decenii ale secolului al XIX-lea*, în *SMMIM*, 14-15, 1981-1982, p. 115-116.

²⁷ Însemnul metalic al Ordinului St. Stanislas, care nu se vede în tablou, dar era atârnat de lentă așezată în diagonală pe piept, „era o cruce ioinită („de Malta”) de aur cu sfere în vârfuri, emailată în roșu pe avers. Între brațele crucii se aflau patru acvile bicefale rusești, care au înlocuit vulturul alb polonez”. Distincția obținută pentru fapte de arme avea spade aplicate și pe placa Ordinului (*apud* Floricel

rusească, este în varianta grafică din 1832, deci a fost conferită după acest an. Logofătul Grigore Sturdza a decedat însă la 14 martie 1833²⁸, ceea ce oferă un interval temporar foarte strâns de datare a portretului, în formula în care a fost realizat (1832-1833).

Interesantă este „deschiderea spre peisaj” realizată de pictor, după o formulă deja consacrată. Priveliștea spre împrejurimile Iașului reprezintă Mănăstirea Frumoasa, din care se vede turnul de la intrare și „palatul de pe ziduri” (realizat de arhitectul Martin Kubelka, în 1812); în partea de sus se zărește silueta Mănăstirii Cetățuia. Imaginea pare un „*memento mori*”, având în vedere faptul că logofătul Grigore Sturdza a fost înmormântat chiar în incinta mănăstirii Frumoasa²⁹. Peisajul amintește de un portret al domnitorului Scarlat Callimachi, gravură de Blasius Höpfel, după un desen realizat probabil de Mihail Töppler, pe la 1806³⁰. Era o perspectivă destul de asemănătoare, spre mănăstirea Cetățuia, văzută, teoretic, de la o fereastră a Curții Domnești. Putea fi vederea spre Mănăstirea Frumoasa de la celălalt palat, al familiei Sturdza sau este doar un artificiu artistic? Întrebarea poate fi pusă întrucât o deschidere spre același peisaj poate fi văzută în portretul mare realizat domnitorului Mihail Sturdza, în 1836, de Josef August Schöefft³¹.

Portretul logofătului a fost atribuit, în memoria familiei Sturdza, pictorului Barabás, dar lucrarea nu este semnată, pentru a avea o certitudine în acest sens. Miklos Barabás este cunoscut ca cel mai important portretist maghiar al epocii Biedermeyer. Acesta s-a născut 1810 în Transilvania, în secuime, în zona Trei Scaune (astăzi jud. Covasna), în localitatea Mărcuș/ Márkosfalva. Activitatea acestuia în mediul românesc este destul de bine cunoscută, pentru că artistul a lăsat

Marinescu).

²⁸ *Albina Românească*, V, nr. 19, 16 martie 1833, p. 173. Inscripția funerară are următorul conținut: „Pietatea cea fiiască a domnitorului Moldovei, Mihail Sturza, au ridicat acest monument spre pomenire pre-strălucitului mare logof. și cavalier Gri. Sturza născut la 1758 săvârșit la 1833 mart în 13 zile”.

²⁹ Slujbă la Mănăstirea Frumoasa cu ocazia împlinirii a zece ani de la Moartea lui Grigore Sturdza. Cu acel prilej au fost aduse și rămășițele mamei sale, Maria Callimachi, moartă în Basarabia, în 1822 (*Albina Românească*, XV, nr. 49, 24 ianuarie 1843, p. 193). Se anunță că la Institutul „Albinei” s-a imprimat o imagine cu mausoleul înălțat în incinta Mănăstirii Frumoasa, într-o fericită aducere aminte a răposatului mare logofăt și cavalier Grigorie Sturdza (*Albina Românească*, XV, nr. 27, 4 aprilie 1843, p. 108).

³⁰ Gravura publicată în *Codicele Civil al Principatului Moldovei*, Iași, 1817, vol. I apud Nicolae Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*, 1930.

³¹ Vezi, *infra*.

atât un jurnal (memorii) cât și un catalog al lucrărilor executate de el³². Despre nici un alt pictor al epocii, care a lucrat în Principatele Române, nu deținem informații atât de generoase.

Miklos Barabás a fost prezent la București un an și jumătate - din noiembrie 1831 până în vara anului 1833 - și a pictat în jur de 120 de portrete din timpul acestei șederi³³. Abia trecuse de vârsta de 21 de ani și era la începuturile carierei sale. Barabás a făcut la București mai multe portrete: doamne din familia Filipescu, Iakovlencu, Ghica, Fălcoianu, Cantacuzino, Bibescu, Grădișteanu, Bădulescu, Bălăceanu, Arion și Blarenberg, împreună cu mai mulți bărbați ca Ioan Suțu, Constantin Suțu, viitorul prinț domnitor Alexandru Ghica, Alexandru Filipescu, Ioan Văcărescu, Grigore Racoviță, Constantin Bălăceanu, Carol și Nicolae Rosetti și alții, din cele mai de vază familii ale Țării Românești³⁴. Sunt portrete realizate de Barabás la începutul carierei sale, după experiența venețiană, dar înainte de studiile vieneze.

Putem constata că, în lista alcătuită de artist, nu figurează logofătul moldovean Grigore Sturdza. Din punct de vedere cronologic, Barabás ar fi putut să îl portretizeze pe tatăl domnitorului, care era încă în viață la 1832. Dar, după cum se vede, pictorul nu a ajuns deloc la Iași, în capitala Moldovei, ci doar la București. Este puțin probabil ca vârstnicul logofăt să se fi deplasat în capitala Valahiei, aflată la capătul unei călătorii de patru zile. Din punct de vedere stilistic, nu este cunoscut un portret realizat de el al unui dregător în costum oriental, pentru a se face comparații relevante. În mod firesc, se desprinde concluzia că portretul logofătului Grigore Sturdza nu a putut fi pictat de Miklos Barabás.

La Iași, în capitala Moldovei, se aflau după 1830 și alți pictori, precum Niccolo Livaditti, sau Ludovic Stawski. Diverse considerente stilistice conduc spre acesta din urmă ca posibil autor al portretului logofătului Grigore Sturdza³⁵. Stawski, născut în 1807, era aproape la fel de tânăr ca Barabás, fiind, de asemenea, la început de carieră. Maniera în care este pictat gugiumanul logofătului, cu orientarea firelor de blană și accentuarea dungii verticale a căciulii, conduce spre o asemenea atribuire, prin comparație cu portretul lui Alexandru Moruzi, desenat de

³² Andrei Veress, *op. cit.*

³³ *Ibidem*, p. 372

³⁴ *Ibidem*, p. 363. Pentru societatea valahă în această epocă vezi și Adrian Silvan-Ionescu, *Barabás Miklós, martor al modernizării înaltei societăți românești la începutul secolului al XIX-lea*, în *B.MIM*, XV, 2003, II, p. 245-269.

³⁵ Cf. Sorin Iftimi, *Portretistica pictorului Ludovic Stawski (1807-1897)*, în *IN*, XIX, 2013, p. 217-250.

Stawski, păstrat în colecția Muzeului Național de Artă al României³⁶. Mustățile sunt realizate în aceeași manieră; chiar și volumul caftanului, este realizat asemănător. Tratarea feței poate fi comparată cu aceea a portretului lui Ioan Sandu Sturdza vodă din vechea colecție de la Epitropia Sf. Spiridon (inclusiv modul în care sunt pictate gugiumanul de blană, sau firele bărbii)³⁷. Paloarea sedefie a feței personajului permite alte comparații cu portretele aceluiași Stawski³⁸. Franjuri și ciucurii aurii ai broderiei de culoare verde pot fi comparați, ca manieră de realizare, cu elemente similare din portretul logofătului Alecu Ghica și cel al familiei Bucur³⁹. Imobilitatea expresiei și caracterul schematic al feței sugerează și posibilitatea ca portretul să fie realizat postum, la solicitarea domnitorului. În acest caz, ar trebui găsit un izvod al portretului, poate realizat în frescă, ca portret ctitoricesc⁴⁰.

Portretele domnitorului Mihail Sturdza (1834-1849)

Am arătat cu alt prilej că domnia lui Mihail Sturdza este o epocă a imaginii, în sensul că societatea se deschide spre portret și tot mai mulți membri ai societății își comandă pictorilor străini chipuri pictate. În plus, vedutele capitalei Moldovei apar cu o mai mare frecvență, diversificând iconografia orașului. Cu privire la portretele domnitorului Mihail Sturdza, am publicat un studiu mai amplu acum câțiva ani, reunind numeroase imagini din colecții publice și private⁴¹. Voi relua aici discuția doar despre două portrete păstrate chiar în colecția familiei Sturdza.

Portretul întreg al domnitorului Mihail Sturdza (1836)

Portretul Domnului Mihail Sturdza (1834-1849)⁴², realizat în mărime naturală, este cunoscut în două exemplare, aflate unul la București (datat 1836) și altul la Iași (datat 1837). Ambele s-au păstrat vreme îndelungată fără rame și au fost, la un moment-dat, rulate, ceea ce a dus la deteriorarea vizibilă a picturii. Exemplarul de la Muzeul Național de Artă din București, donat de domnul Mihai Dim. Sturdza, se află într-o stare ceva mai bună. Notăm totuși că acesta nu are un autograf

³⁶ Corina Cimpoeșu, Marcelina Brîndușa Munteanu, *Ludovic Stawski. Un pictor în Moldova secolului al XIX-lea*, Editura Palatul Culturii, Iași, 2014, p. 111 (Portretul lui Alexandru Moruzi vodă).

³⁷ *Ibidem*, p. 108.

³⁸ În special cu personajele din portretul familiei Bucur (*Ibidem*, p. 99).

³⁹ *Ibidem*, p. 97, 99. Modelele la care facem referire au fost pictate, însă, peste un deceniu.

⁴⁰ Sau poate fi vorba despre un portret-robot, schițat după descriere.

⁴¹ Sorin Iftimi, *op. cit.*, 2014, p. 121-175.

⁴² Ulei pe pânză; 2,71 x 1,70 m; semnat și datat stg. jos (pe coloană) cu brun: „SCHOEFFT PINX 1836”, Muzeul Național de Istorie a României, nr. inv. 4462.

propriu-zis, ci doar însemnarea „SCHÖEFFT PINX 1836”, aplicată în stânga jos, pe balustrada de marmură a balconului (Fig. 10).

Acesta este un portret „de aparat” a domnitorului Mihail Sturdza, înfățișat în picioare, pe un postament, într-o poziție căutată, „majestoasă”. El se află în fața tronului domnesc, decorat cu două capete de lei, din lemn aurit; spătarul avea formă ovală, cu o ramă de lemn aurit decorată cu frunze de lauri⁴³. Este foarte probabil că acesta a fost comandat pentru a împodobi Palatul Domnesc (sediul de astăzi al Facultății de Teologie). O lucrare de asemenea dimensiuni a fost o reală provocare și pentru pictor. Compoziția este una reușită, realizată cu mână sigură; nu mai întâlnim disproporțiile și stângăciile semnalate în cazul altor lucrări.

Părul domnitorului este redat mai puțin roșcat decât era în realitate, deoarece această culoare a podoabei capilare era considerată, în epocă, un inconvenient, dezvăluind un caracter dificil⁴⁴. Barba îngustă ce conturează fața este inspirată, după cum s-a arătat, de un model antic roman, acea „barbula” purtată de împăratul Nero în tinerețe. Fizionomia feței pare a fi mai puțin reușită decât în exemplarul de la Iași.

Uniforma militară devenise vestimentația oficială a domnitorilor din Principate, după 1834, începând cu epoca regulamentară. Domnitorul este îmbrăcat în uniforma miliției Pământene din Moldova, în grad de general. Tunica era confecționată din postav bleumarin („civit”)⁴⁵, având gulerul și umerii întăriți, iar la mijloc era cambrată pe corp și lungă până la genunchi, având poalele evazate⁴⁶. Aceasta este închisă în față, la un singur rând, cu nasturi metalici aurii, pe care este reprezentată stema Moldovei (capul de bour flancat de cei doi delfini). Tunica, având paspoale roșii pentru Moldova, a fost confecționată după modelul uniforme trupelor rusești. La gât, domnitorul poartă obișnuita eșarfă din mătase neagră, abia vizibilă după gulerul înalt al tunicii. Acest guler, tivit de un galon auriu și brodat cu frunze de stejar, indică rangul de general; același însemn, cu frunze aurii, este reluat pe manșetele mâncilor și pe paftalele acestora. Epoletii, garnisiți cu fire groase de canetil auriu, indică și ei gradul de ofițer superior. Pantalonii, cu o croială îngustă, sunt de

⁴³ Este greu de spus dacă a existat un tron domnesc având această înfățișare, sau este vorba despre o fantezie a pictorului. Capetele de lei sunt de dimensiuni foarte mari pentru rolul pe care îl aveau de jucat. Dincolo de semnificația lor regală, leii erau prezenți și în stema de familie a Sturzeștilor.

⁴⁴ Adrian Silvan Ionescu, *Modă și societate urbană în România epocii moderne*, Editura Paideia, București, 2006, p. 407.

⁴⁵ Din această pictură, culoarea uniforme pare a fi neagră și nu bleumarin.

⁴⁶ Vezi Cristian M. Vlădescu, *Uniformele Armatei Române de la începutul secolului al XIX-lea până în mai 1945*, Editura Meridiane, București, 1977, p. 25-26.

aceeași culoare ca și tunica, având lampas roșu pe laterale. Tunica este încinsă cu un centiron confecționat din fir auriu, din care coboară doi canafi foarte mari, confecționați din fir metalic auriu; acesta este „șarful”, introdus în uniforma ofițerilor moldoveni în toamna anului 1835. Pe șoldul stâng atârnă sabia de investitură, având garda bătută cu diamante și lama de formă curbată; de garda sa atârnă un dragon din fir auriu terminat cu canafi. Aceasta este o sabie de model persan (*shamshir*), primită de Mihail Sturdza de la sultan, în 1834, cu prilejul investiturii ca domn. Pe mâna stângă, Mihail Sturdza are înfășurată o pelerină fastuoasă, de culoare neagră, tivită cu un galon auriu foarte lat și căptușită cu atlas roșu; această piesă vestimentară nu făcea parte din ținuta militară de general, ci era, probabil, un atribut al Domniei. Aceasta nu poate fi însă identificată nici cu *hervaneaua*, mantia de ceremonie introdusă în uz la 1834, în locul cabaniței otomane.

Pieptul uniformei este încărcat cu decorații străine. Cele mai importante sunt însemnele puterii suzerane, Imperiul Otoman: medalionul cu portretul sultanului, primit la investitură (care nu era o decorație propriu-zisă), însoțit de ordinul Nishan İftikhar („Ordinul Gloriei”) cu diamante, prins în piept cu un lănțișor suplimentar. Urmează apoi ordinele puterii protectoare, Rusia. Cel mai înalt ordin rusesc primit de domnitorul Moldovei este Sfânta Anna, clasa I, ornată cu coroana imperială rusă. Mihail Sturdza a primit această decorație de la țarul Nicolae în toamna anului 1834, la începutul domniei sale⁴⁷. Decorația era format din două piese: eșarfa de moar roșu tivită cu galben și placa ordinului, în formă de stea, purtată în partea dreaptă a pieptului. Pe locul următor se află ordinul rusesc Sf. Vladimir, tot clasa I, dar de la care domnitorul poartă doar placa stelată, în partea stângă a pieptului. Urmează o altă decorație rusească, ordinul St. Stanislas, cls. II, pe care domnitorul o poartă la gât, în comandori (o cruce de Malta butonată, având email roșu)⁴⁸. Căciula din blană neagră, de samur, cu fundul din atlas alb, are un surguci de diamante foarte prețios, egretă de stârc alb, de dimensiuni impresionante, primită de la sultan, cu prilejul investiturii sale ca domn.

Interesant este decorul în care este amplasat personajul portretizat. Tronul domnesc este instalat pe o estradă, între două coloane neoclasiche, de factură toscană, între care se află o draperie roșie cu franjuri aurii, amintind de majestatea

⁴⁷ *Albina Românească*, Nr. 90, 21 octombrie-2 noiembrie 1834. Clasa I din sistemul rusesc echivala cu „Marea Cruce” din sistemul francez, fiind conferită, în general domnitorilor români, nu și boierilor.

⁴⁸ Floricel Marinescu, Maria Radovici, *Personalități din Țara Românească și Moldova distinse cu decorații străine în primele șase decenii ale secolului al XIX-lea*, în *SMMIM*, XIV-XV, 1981-1982, p. 140 (vezi și portretul domnitorului, aflat la Muzeul Național de Istorie, București, nr. inv. 2177).

domnească. În spatele domnitorului se deschide perspectiva spre o altă încăpere, rotundă și boltită în cupolă; aceasta are o friză decorată cu delfini (amintind de cei care flancau stema țării)⁴⁹. În dreapta Domnitorului se află o măsuță rotundă cu un singur picior (tip *guéridon*), în stil Empire (decorată cu sfincși la partea de jos). Pe aceasta se află o carte legată în piele roșie, cu marginea filelor aurită. Credem că este vorba despre un exemplar al *Regulamentul Organic*, documentul în baza căruia Mihail Sturdza guverna Moldova. În partea stângă a lucrării Schöefft a zugrăvit un balcon cu baluștri de marmură, realizând o deschidere spre peisaj și o perspectivă adâncă acestei lucrări. Peisajul pare a fi unul real, o priveliște spre mănăstirile Cetățuia și Frumoasa.

Portretul bust al domnitorului Mihail Sturdza (1837)

La Paris, în colecția familiei se păstrează portretul original al lui Mihail Sturdza, surprins până mai jos de brâu⁵⁰ (Fig. 11). Am primit o imagine a acestui portret de la istoricul Mihai Dim. Sturdza, pentru studiu, și am putut constata remarcabila asemănare dintre original și copie.

George Oprescu arăta că portretul domnitorului Mihail Sturdza a fost copiat, în bust, de C. D. Stahi, în 1897, atât originalul cât și reproducerea amintită aflându-se la Muzeul de Artă din Iași⁵¹. Într-adevăr, în colecțiile Pinacotecii ieșene se păstrează copia făcută de Stahi⁵²; ea este atât de fidelă, încât se simte desenul lui Schöefft, chiar și în această replică (Fig. 12)⁵³. C. D. Stahi, care era, la acea dată, directorul Pinacotecii, nu a efectuat el însuși „decuparea” unui fragment din portretul cel mare al domnitorului, ci această operațiune a fost realizată chiar de

⁴⁹ Este greu de precizat dacă această încăpere rotundă și boltită a existat ca atare, în Palatul domnesc, sau este doar un artificiu al pictorului, introdus din necesitatea realizării unei perspective, a unei adâncimi a lucrării. Palatul Sturdza, în care funcționează astăzi Facultatea de Teologie, nu are nici o asemenea rotundă sau salon oval. Doar Palatul Ocârmuirii (de pe locul Palatului Culturii de astăzi) dispunea de astfel de spații.

⁵⁰ Domnul Mihai Dimitrie Sturdza a confirmat existența acestei lucrări aflată în posesia familiei. Domnia sa ne-a semnalat însă faptul că, în urma unei restaurări, autograful lui Josef August Schöefft a dispărut.

⁵¹ *Ibidem*, p. 44; G. Oprescu numește „original” portretul întreg al lui Mihail Sturdza și „copie” varianta redusă.

⁵² Maria Paradais, *Repertoriul pictorilor moldoveni din prima jumătate a secolului XIX și primele două decenii ale secolului XX*, Editura Sedcomlibris, Iași, 2010, p. 209, nr. 149.

⁵³ *Portretul domnitorului Mihail Sturdza*, 1837; ulei pe pânză; 97 x 65 cm; semnat și datat stg. jos, cu ocră: „După Schöefft, copie de C. D. Stahi, 1897, Jassy”. Muzeul de Artă Iași, nr. inv. 254. Lucrarea a fost donată muzeului în 1907 de C. D. Stahi.

Schöefft. Portretul de la Paris are cadrul ceva mai mic, ceea ce arată o remontare pe un șasiu de dimensiuni mai reduse. Aceasta a făcut să dispară mici fâșii de imagine, în special la partea superioară și inferioară. Urmare a acestei presupuse operații, degetele mâinii stângi a domnitorului sunt puțin acoperite de marginea ramei, ceea ce nu se întâmplă cu exemplarul-copie aflat la Muzeul de Artă din Iași.

Domnitorul a fost amplasat pe un fundal de nori întunecați, ce acoperă, aproape în întregime, cerul. În acești nori amenințători recunoaștem o caracteristică a stilul lui Josef August Schöefft și o trăsătură a stilului său romantic. Pentru o mai bună cuprindere în noul cadru, pictorul a operat mai multe modificări: căciula cu surguci este adusă la piept și susținută de dedesubt, iar mâna stângă devine vizibilă, sprijinindu-se pe mânerul sabiei. Barba specifică, născută din prelungirea favoriților sub bărbie, este o *barbula* asemănătoare celei din timpul Imperiului Roman, după cum s-a arătat. Majoritatea domnilor regulamentari din principate au adoptat acest tip de barbă, fiind imitați și de aristocrația moldo-vlahă⁵⁴.

Chiar și prin penelul lui Stahi, recunoaștem plăcerea lui Schöefft de a picta firele moi ale blănii de samur, delicatețea egretei sau reflexele diamantelor din surguciul căciunii domnitorului. În general, se pare că varianta mică a portretului realizat de Schöefft are un finisaj mai bun decât portretul în care Mihail Sturdza este înfățișat în întregime.

Mihail Sturdza, portret din ramura Sturdza-Gorceakov (după 1842)

Acest portret mi-a fost transmis de domnul Mihail Dim. Sturdza în noiembrie 2016. Domnia Sa a cunoscut, la Paris, un descendent al fiicei domnitorului căsătorită cu prințul rus Gorceakov. Descendentul era pe jumătate rus, jumătate polonez și locuia la Londra. Acesta spunea că are acasă acest portret, transmis în familie (Fig. 13). Portretul este o veche copie, de aceea nu este nici datat, nici semnat. Domnul Sturdza presupunea că acesta ar fi o copie veche, realizată pe la 1860, cu prilejul căsătoriei prințesei cu Gorceacov și transmis prin zestre. Maria Gorceakov-Sturdza (1848-1905), fiica domnitorului Mihail Sturdza, s-a căsătorit în 1868 cu prințul Constantin Aleksandrovici Gorceakov (1841-1926), descendent al unei familii princiere rusești, care a dat Imperiului numeroși generali și diplomați. Împreună au avut cinci copii: Maria Konstantinova (n. 1871), Elena Konstantinova (n. 1873), Aleksandr Konstantinovici (n. 1875), Boris Konstantinovici (n. 1879) și Mihail Konstantinovici (n. 1880). Mariajul s-a

⁵⁴ Adrian-Silvan Ionescu, *Stiluri în podoaba capilară din România modernă (1790-1920)*, în *Muzeul Național*, XVIII, 2006, p. 57 (fig. 38 reproduce chiar acest portretul lui Mihail Sturdza, la care se face și referirea).

încheiat cu un divorț, în anul 1886. În aprilie 1896, dorind să contribuie la propășirea culturii, principesa Maria Gorceakov-Sturdza donează Bibliotecii Centrale din Iași, din bogata bibliotecă moștenită de la tatăl său, 43 de titluri în 64 de volume, de mare importanță pentru istoria Țărilor Române⁵⁵.

Este un portret solemn, de aparat, în care domnitorul pozează cu o mână în brâu și cu cealaltă pe mânerul sabiei. Fața ovală are o paloare neobișnuită, socotită probabil un semn de noblețe a figurii. Aerul general este mai curând de îngândurare decât de „ifos” domnesc. Domnitorul este înfățișat tot în uniforma de general de infanterie al Miliției Pământene, cu eșarfa roșie a ordinului Sf. Anna coborând de pe umărul stâng (regulă rusească) și având placa aceluiasi ordin prinsă în partea dreaptă a pieptului. În partea stângă sunt distincțiile otomane: portretul sultanului și Ordinul Nishan Iftikhar. Steaua de argint așezată cel mai jos este placa ordinului St. Stanislas (clasa I), dar la gât domnitorul are și ordinul St. Stanislas clasa II, prins „în cravată”. Tot în partea stângă a pieptului, lângă decorațiile turcești, se mai află placa unui ordin, probabil Sf. Vladimir.

Pe postamentul coloanei est o inscripție cu litere aurii, în limba română, dar cu grafia chirilică a epocii: „BINE FĂCĂTORUL ȘI PĂRINTELE MOLDOVII”. Se știe că domnitorul și-a luat această titlatură după 1842, deci portretul a fost realizat după această dată. Chiar dacă această copie a fost făcută pe la 1860, cum s-a presupus, portretul original a fost conceput în țară și pentru publicul din Moldova, așa cum dovedește inscripția.

Portretele beizadelei Dimitrie Sturdza

„Albina Românească”, gazeta lui Gheorghe Asachi din capitala Moldovei, consemnează înscrierea în rândurile Armatei a fiilor domnitorului Mihail Sturdza, gradele primite de aceștia și apoi o parte din cariera de hatman, șef al Miliției Pământene al fiului cel mai mare, Dimitrie Sturdza. Astfel, la 1834, se arată că fiii domnitorului au intrat în Miliția pământenească, în timpul hatmanului Th. Balș⁵⁶. La 1838, Dimitrie și Grigore, „pentru silința arătată în științele matematicii și pricinile de slujbă militară” la Berlin au fost înaintați la gradul de locotenent⁵⁷. Fiii domnitorului sunt înălțați la gradul de maior în 1840, sub hatmanul Boldur-Lătescu⁵⁸.

⁵⁵ BCU Iași – Colecțiile speciale.

⁵⁶ *Albina Românească*, VI, nr. 67, 2 august 1834, p. 265-266.

⁵⁷ *Albina Românească*, IX, nr. 41, 26 mai 1838, p. 173.

⁵⁸ *Albina Românească*, XI, nr. 33, 28 aprilie 1840, p. 135.

În 1844, Dimitrie Sturdza este numit hatman și general inspector al Miliției din Moldova⁵⁹. La 1845 sunt menționate unele schimbări introduse în cadrul Miliției de hatmanul Dimitrie Sturdza⁶⁰. Într-un număr al gazetei, din 1846 a fost publicată cuvântarea prințului Dimitrie Sturdza la plecarea unor ofițeri și soldați din miliția Moldovei în Rusia, pentru studii⁶¹.

Dimitrie Sturdza în grad de maior (c. 1840)

Acest portret, realizat în acuarelă pe hârtie, este intitulat „*Prince Demetre Sturdza - commandant de l'Armée Moldave*”. Nu a mai fost publicat până acum și se păstrează la reședința de la Paris a domnului Mihai Dim. Sturdza. Termenul francez de „comandant” folosit aici echivalează cu gradul de maior și nu are sensul de comandant al întregii armate, pe care Dimitrie Sturdza o va dobândi ulterior, ca mare hatman. Se știe că în anul 1840 fiii domnitorului au fost înălțați la gradul de maior, pe când la comanda armatei se afla hatmanul Boldur-Lățescu⁶². Deci portretul ar putea fi datat între 1840-1844. În anul 1844 fiul cel mai mare al domnitorului a fost numit hatman și general inspector al Miliției din Moldova⁶³.

Portretul îl înfățișează pe Dimitrie Sturdza în uniforma Miliției Pământene din Moldova din 1845⁶⁴ (Fig. 14). Portret cu spențer bleumarin, paspoalat cu roșu, încheiat la un rând de nouă nasturi metalici, având pe guler însemnele de ofițer superior (petlițe duble din fir auriu și un galon auriu ce bordează gulerul). Epoletii, de asemenea, de ofițer superior, cu franjuri de canetil auriu, cu discuri metalice. La gât are ordinul otoman Nishan Iftikhar, pe care îl primeau miniștri și înalții funcționari pentru servicii aduse statului. Pantalonii albaștri cu dublu lampas roșu sunt specifici uniformei de cavalerie. Este încins cu un șarf îngust, terminat cu doi canafi din fir auriu, ce atârnă pe lângă șoldul stâng. Acolo se află și o sabie cu mâner de sedef, pe care este înfășurat un „dragon” din fir auriu, cu „ghindă”. În mâna dreaptă ține discret un bicorn (*șleapcă*) având pe lângă penajul alb, pene roșii și albastre, culorile Moldovei. Mănușile albe, în mâna dreaptă, completează eleganța ținutei de ceremonie.

⁵⁹ *Albina Românească*, XVII, nr. 87, 2 noiembrie 1844, p. 357.

⁶⁰ *Albina Românească*, XVII, nr. 4, 16 ianuarie 1845, p. 14-16.

⁶¹ *Albina Românească*, XVIII, nr. 49, 23 iunie 1846, p. 193-194.

⁶² *Albina Românească*, XI, nr. 33, 28 aprilie 1840, p. 135.

⁶³ *Albina Românească*, XVII, nr. 87, 2 noiembrie 1844, p. 357.

⁶⁴ Cristian M. Vlădescu, *op. cit.*, p. 34-35; Sorin Iftimi, ș.a., *Uniforme militare ilustrate de Alexandru Asachi*, Editura Vasiliana 98, Iași, 2012.

Dimitrie Sturdza ca mare hatman al Armatei (1847)

Această copie veche a unui portret realizat pe la 1847 se află astăzi în colecția lui Șerban Dimitrie Sturdza⁶⁵ din București (Fig. 15). Portretul a fost pictat o pânză de proveniență pariziană, potrivit imprimării de pe spatele tabloului.

Beizadea Dimitrie Sturdza este zugrăvit în uniformă de general inspector al Armatei, mare ținută (md. 1847). Favoriții mai bogați care îi încadrează fața sunt în acord cu noul statut. Cu mâna dreaptă ține la brâu casca de piele decorată cu aplicații metalice, de alamă și cu egretă albă din coadă de cal⁶⁶. Pe pieptul uniformei militare pot fi identificate mai multe decorații: St. Stanislas în grad de mare cruce, având lenta din moar roșu bordată cu două dungii albe; iar în piept o stea de argint – placa ordinului St. Stanislas. La gât, ordinul Nishan Iftikhar și ordinul Sf. Anna, clasa II. Portretul a fost realizat după 1847, data decorării cu St. Stanislas. Într-un număr al „Albinei Românești” din septembrie 1847 este consemnată primirea de către țarul Nicolae a prințului Dimitrie Sturdza, care se ducea la Elisabetgrad ca să asiste la manevrele militare⁶⁷. Cu acest prilej, prințul Dimitrie Sturdza, inspectorul general al Oastei moldovene, a fost decorat de țarul Rusiei cu ordinul St. Stanislas, clasa I⁶⁸.

Hatmanul Dimitrie Sturdza trecând în revistă trupele (c. 1847)

Acesta este un portret ecvestru al șefului armatei și este intitulat „*Le prince Démètre Michel Sturdza. Grand Hetman de Moldavie (1845) passant les troupes en revue*”⁶⁹. Deși deținea această funcție din noiembrie 1844, uniformă este o variantă introdusă în 1847. Deci, pictura poate fi datată după acest an (Fig. 16).

Hatmanul este înfățișat călare, echipat în mare ținută, cu pantaloni albi mulați și botfori din piele neagră, înalți până peste genunchi. Are eșarfa ordinului St. Stanislas pe piept și este încins cu șarful de ceremonie, cu ciucuri mari, din canetil atârând în partea stângă. Șaua este așezată pe un valtrap regulamentar, iar

⁶⁵ Mulțumim și pe această cale domnului Șerban Dimitrie Sturdza pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție imaginea de față.

⁶⁶ Cristian M. Vlădescu, *op. cit.*, p. 34-35.

⁶⁷ *Albina Românească*, XIX, nr. 76, 25 septembrie 1847, p. 315; nr. 78, 2 oct. 1847, p. 323. Scrisoarea logofătului Costache Conachi către domnitorul M. Sturdza, cu prilejul decorării prințului Dimitrie de către împăratul Rusiei și răspunsul lui M. Sturdza în *Albina Românească*, XIX, nr. 86, 30 octombrie 1847, p. 355-356.

⁶⁸ *Albina Românească*, XIX, nr. 78, 2 septembrie 1847, p. 323; nr. 86, 30 octombrie 1847, p. 355-356.

⁶⁹ Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, planșa 18, p. 78-79. Lucrare de mici dimensiuni, aflată astăzi în colecția familiei Sturdza.

la cobur este atârnată o sabie de tip *shamshir*. Calul este unul personalizat, un murg, probabil, având o „șosetă” albă la piciorul drept din spate. Era, probabil, calul favorit al hatmanului. În plan secund se distinge o formațiune de cavaleriei ușoară, cu fanioane colorate în vârful lăncilor.

În afara imaginii publicate în 1907, în variantă alb-negru, nu era cunoscută alta, mai recentă. Am aflat recent că piesa originală se păstra în Franța, la reședința de la Varengeville-sur-Mer (Normandia) a prințului Dimitrie Sturdza, unde a supraviețuit bombardamentelor britanice din 1942, care au avariat serios clădirea⁷⁰.

Dimitrie Sturdza ca hatman și general inspector al Armatei (1849)

Portret pe pânză, în mărime naturală, cu personajul prezentat în picioare, din poziție frontală, ținută marțială. În această ținută avea o alură asemănătoare cu aceea a împăratului Nicolae I al Rusiei (Fig. 17). Imaginea a fost publicată în monografia familiei, intitulată: „*Le prince Démètre Michel Sturdza, Grand Hetman de Moldavie*”, despre care se face mențiunea că se afla chiar în colecția acestuia. Lucrarea probabil că nu se mai păstrează astăzi, fiind cunoscută din fotografia alb-negru publicată în 1907⁷¹.

Hatmanul Dimitrie Sturdza este zugrăvit în mare ținută cu jachetă (spențer) până în talie, terminată la spate în „coadă de rândunică”, cu pantaloni albi, mulați pe picior și cizme înalte de piele, ajungând la partea din față deasupra genunchiului. Pe cap cu chivără din piele cu garnituri metalice⁷².

Pe piept, numeroase decorații. Cele două stele de pe piept sunt plăcile ordinelor Sf. Stanislas și Ordinul Mântuitorului, decorație grecească. În anul 1847, prințul Dimitrie Sturdza, inspectorul general al Oastei moldovene, a fost decorat de țarul Rusiei cu ordinul St. Stanislas, clasa I⁷³. Se știe că în 1848 prințul Dimitrie Sturdza, inspectorul general al Armatei, a fost decorat de regele Greciei cu Ordinul Mântuitorului⁷⁴. La gât, el poartă ordinul rusesc Sf. Anna, cls. II, ordinul otoman

⁷⁰ Narcis Dorin Ion, *op. cit.*, p. 291. Domnul Radu Albu-Comănescu ne-a pus varianta color a imaginii.

⁷¹ Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, planșa 39, p. 169-170. Domnul Șerban Dimitrie Sturdza își amintea de un asemenea portret în locuința din București a bunicii sale, care a fost confiscat de Securitate și astfel a dispărut. Nu știm ca portretul să se păstreze în una dintre marile colecții publice din capitală.

⁷² Cristian M. Vlădescu, *op. cit.*, p. 34.

⁷³ *Albina Românească*, XIX, nr. 78, 2 septembrie 1847, p. 323; nr. 86, 30 octombrie 1847, p. 355-356.

⁷⁴ *Albina Românească*, XIX, nr. 35, 2 mai 1848, p. 139.

Nishan Iftikhar, și crucea malteză din email alb al Ordinului Mântuitorului (Grecia) în grade de comandor.

Nu știm dacă portretul original se mai păstrează astăzi și nici unde ar putea fi acesta. Domnul Șerban Dimitrie Sturdza ne-a semnalat însă o copie veche a acestei lucrări, păstrată în colecția lui Gh. Sturdza, vărul său din Elveția (Fig. 18). Acest portret, realizat în ulei pe pânză, are dimensiunile de 66 x 41 cm și nu are semnătură, nici dată. Păstrează însă o însemnare pe verso, care arată că această reproducere de epocă a fost comandată în străinătate: „*Retrato del Principe Demetrio Sturdza en uniforme de General Rumano. Es copia de y autor desconocido*”. Harta „Moldaviei”, aflată la mâna stângă a beizadelei permite citirea denumirilor câtorva localități: Iași, Roman, Botoșani (sau Dorohoi), Mihăileni, precum și un an („1849”) care se pare că nu figura pe pictura inițială. Acesta pare a fi anul în care a fost realizat portretul. În 2017, pictorul Alexandru Andronache (București) a realizat o ună reproducere după copia de epocă a acestui portret, pentru colecția domnului Șerban Dimitrie Sturdza (Fig. 19).

Dimitrie Sturdza în ținută civilă de echitație (după 1850)

Un portret de mici dimensiuni, realizat în acuarelă, s-a păstrat la reședința din Franța a familiei (Varengville)⁷⁵. Prințul Dimitrie Sturdza, poartă favoriți și mustați ample, ascuțite (Fig. 20). Este echipat elegant, ca un gentleman englez, poartă o redingotă, amintind că la origini, aceasta a fost o haină de echitație (cf. engl. „riding”; „coat”). Redingota este una clasică, adică neagră și lungă până la genunchi, fiind purtată închisă la nasturii din față. La gât are un papillon de culoare mov, iar pe cap o pălărie-cilindru (joben), din mătase neagră. Pantalonii asortați ținutei sunt de culoare gris și au o croială amplă, comodă. Măinile sunt protejate de mănuși albe, de mătase sau din piele de căprioară. Calul este un murg (brun-roșcat) cu șosete albe la picioarele din spate. Decorul este cel natural, al unei păduri, priobabil din apropierea reședinței sale.

Portretul beizadelei Grigore Sturdza

Una dintre cele mai frumoase portrete din colecție este cel al prințului Grigore Sturdza, fiul mai mic al domnitorului Mihail Sturdza (Fig. 21). Chipul acestuia este cunoscut de istorici doar din câteva fotografii de la vârsta maturității, când dobândise o înfățișare severă, aspră. Cu totul altă față a personajului ne arată acest portret de tinerețe, care ne înfățișează pe tânărul care a cucerit-o contesa Dash, cunoscuta scriitoare, muza lui Alexandre Dumas. El este cel care a scris *Lois*

⁷⁵ Imagine comunicată de Radu Albu-Comănescu.

fondamentales de l'univers (Paris, 1891). Domnul Mihai Dim. Sturdza susținea că este un portret realizat de pictorul german Kaulbach, dar lucrarea nu mai are nici o semnătură de autor după restaurare⁷⁶.

Portretul lui Grigore Sturdza este o lucrare de mari dimensiuni, în care personajul este surprins până la jumătate, fiind orientat trei-sferturi spre stânga privitorului⁷⁷. Pe umărul drept poartă o manta cu găitane ce amintesc pe cele de la ținuta cavaleriei, mai mult decât o redingotă civilă. Nu este exclus ca vestimentația prințului să fie o ținută de călătorie sau de vânatoare. Mâna dreaptă, singura vizibilă, este frumos conturată, lipsită de bijuterii (chiar fără vreo verighetă); are mânăca suflecată, ceea ce sugerează o ținută mai relaxată.

Chipul prințului are o înfățișare romantică, prin pletele și barba specifice generației sale, dar și prin modul în care este dispusă lumina, care pune în evidență mai mult fruntea gânditoare și partea dreaptă a feței. Ochii, de culoare deschisă, nu au deloc o expresie aspră, ci deschisă, potrivită unui vizionar. Barba și pletele puțin roșcate, trebuie să fie o moștenire de la tatăl său, domnitorul Mihail Sturdza. Barba aceasta, de dimensiuni apreciabile, ar putea fi pusă în legătură cu perioada în care a slujit ca general armata otomană, pe timpul războiului Crimeiei (1853-1856), sub numele de „Muhlis Pașa”.

Lucrarea este un portret modern, axat pe înfățișarea persoanei și nu un portret oficial („de aparat”), care să se supună canoanelor în privința detaliilor de uniforme, decorații, blazoane ș.a. Chiar atitudinea personajului este una naturală și nu o „poză” care să evidențieze noblețea sau marțialitatea tânărului bărbat. Sobrietate cromatică a lucrării, și fundalul ales – un cadru natural întunecat, estompat, al unei păduri de stejar – indică un pictor din școala romantismului german. Nu putem avea certitudinea că acest artist este Wilhelm von Kaulbach (1805-1887), așa cum a rămas în tradiția familiei, dar este posibil⁷⁸.

*

⁷⁶ Această informație ne-a fost comunicată de istoricul de artă Gabriel Badea-Păun (Paris), care păstrează o rezervă justificată asupra autorului, în lipsa semnăturii. Este de acord însă că portretul este unul specific școlii germane de pictură.

⁷⁷ Alexandru Gavriș, *Viața și opiniile prințului Grigore Mihail Sturdza (1821-1901)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015. Mulțumim colegului Alexandru Gavriș pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție acest portret.

⁷⁸ Joseph Bevington Atkinson (1911), „Kaulbach, Wilhelm von”, in *Chisholm, Hugh* (ed.). *Encyclopædia Britannica*. 15 (11th ed.). Cambridge University Press. pp. 698–699; Julius Bing (1879), „Kaulbach, Wilhelm von”, in *Ripley, George; Dana, Charles A.* (eds.). *The American Cyclopædia*.

În studiul de față am avut privilegiul de a prezenta câteva portrete dintr-o colecție privată, cea moștenită de Mihai Dim. Sturdza, care este de un deosebit interes pentru istorici și alte categorii de cercetători. Sunt deosebit de recunoscător pentru această șansă, oferită cu deosebită generozitate. O asemenea „galerie de strămoși” a fost conservată ca atare și nu disipată în marile colecții publice. Colecția de chipuri istorice este și o formă de memorie familială, tot mai rar întâlnită astăzi. Aceasta ne oferă prilejul de a cunoaște cum erau alcătuite colecțiile de portrete ale marilor familii boierești de altădată, despre care există o imagine destul de vag conturată. Desigur, aceasta trebuie să fie doar o parte a colecției de portrete a Familiei Sturdza, cea de interes public deosebit, prin cariera personajelor masculine reprezentate. Probabil că galeria familiei Sturdza cuprinde și un număr însemnat de portrete feminine, mai legate de mediul privat și familial. Studiul vieții cotidiene, a revoluției vestimentare, a evoluției mentalităților secolului al XIX-lea au mutat limitele interesul cercetătorilor și ale cititorilor și în spațiul vieții private și a universului feminin. Din această perspectivă, sperăm ca în viitor să putem extinde cercetarea de față și asupra altor opere plastice din colecția familiei Sturdza, spre beneficiul istoriei artei și cercetării genealogice.

*PORTRAITS IN THE COLLECTION
OF PRINCE MIHAIL STURDZA'S FAMILY*

(Abstract)

The present study brings back into the scientific circuit portraits from a private collection, but of a special public interest. We are talking about the portrait gallery of Prince Mihai Dim. Sturdza (1934-2020), the descendent of Mihai Grigore Sturdza, ruling prince of Moldavia. Among these portraits, there are the portrait of emperor Nicolae I of Russia, protector of Moldavia; the portrait of general Paul Dim. Kisseleff, governor of the Romanian Principalities (1828-1834); the portrait of the great boyar (logothete) Grigore Sturdza, the prince's father; the portrait of Mihail Sturdza, the ruling prince of Moldavia (1834-1849) and the portrait of his eldest son, Prince Dimitrie M. Sturdza, great hetman, leader of the Moldavian Army (1845-1848). The portraits found at the residence of Sturdza family in Paris are completed by a portrait from Bucharest and another one found in a private collection in London. We have articulated various considerations concerning

the dating of these portraits and the painters who painted them, completing the family's memory with information offered by the historic and genealogical research.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

- Fig. 1. The portrait of Tsar Nicholas I, by Josef August Schöefft (1836). The collection of Sturdza family (Paris).
- Fig. 2. The whole portrait of Tsar Nicholas I, by Franz Krüger, made in Sankt Petersburg, in 1832.
- Fig. 3. The portrait of Tsar Nicholas I, lithograph by Friedrich Jentzen/Carl Wildt, who served as a model for the portrait made by Joseph August Schöefft.
- Fig. 4. General Pavel Kisseleff, the lost portrait from the collection of Sturdza family (after Alexandre A. C. Stourdza, 1907).
- Fig. 5. General Pavel Kisseleff, copy after the portrait found in the collection of Sturdza family. The collection of the Art Museum in Iasi.
- Fig. 6. General Pavel Kisseleff, a portrait in pencil made by Miklos Barabás in Bucharest, in 1842 (after Andrei Veress).
- Fig. 7. General Pavel Kisseleff, lithograph portrait, after the drawing made by Miklos Barabás.
- Fig. 8. General Pavel Kisseleff, lithograph portrait in 1879, after the drawing made by Rusev, in 1834.
- Fig. 9. The portrait of the great logothete Grigore Sturdza, the prince's father, attributed to painter Miklos Barabás. The collection of Sturdza family (Paris).
- Fig. 10. The portrait of Prince Mihail Sturdza, painted by Josef August Schöefft (1836). It was donated to the National Museum of Art of Romania by Mihai Dim. Sturdza himself.
- Fig. 11. The portrait of Prince Mihail Sturdza, painted by Josef August Schöefft (1836). The collection of Sturdza family (Paris).
- Fig. 12. The portrait of Prince Mihail Sturdza, painted by Josef August Schöefft. Copy made by C. D. Stahi, 1897. The collection of the Art Museum in Iasi.
- Fig. 13. The portrait of Prince Mihail Sturdza, in the collection of the descendants of Gorceakov family of London.
- Fig. 14. The portrait of Dimitrie M. Sturdza, wearing the major uniform of the Army in Moscow. Watercolour in the collection of Sturdza family (Paris).
- Fig. 15. The portrait of Dimitrie M. Sturdza in hetman uniform (c. 1847). Șerban Dimitrie Sturdza Collection (Bucharest).
- Fig. 16. Hetman Dimitrie Sturdza reviewing the troops (c. 1847). Watercolor preserved in the Varengville residence.

- Fig. 17. Dimitrie Sturdza as hetman and general inspector of the Army (1847). After Alexandre A. C. Stourdza (1907).
- Fig. 18. Dimitrie Sturdza as hetman and general inspector of the Army (1849). „Retrato del Principe Demetrio Sturdza en uniforme de General Rumano. Es copia de y autor desconocido” (Collection of Gh. Sturdza). Courtesy of Șerban Dimitrie Sturdza.
- Fig. 19. Prince Dimitrie Surdza (1849). Detail after the copy made in 2017 by the painter Alexandru Andronache (Bucharest), after a vintage copy, kept in the Gh. Sturdza collection.
- Fig. 20. Prince Dimitrie Surdza at his residence in Dieppe (France). Miniature portrait preserved today at Varengiville.
- Fig. 21. Prince Grigore M. Sturdza ("Muhlis Pasha"). Collection of Mihai Dim. Sturdza, Paris.

Fig. 1. Portretul țarului Nicolae I, de Josef August Schöefft (1836).
Colecția familiei Sturdza (Paris)

Fig. 2. Portretul întreg al țarului Nicolae I, de Franz Krüger, realizat la Sankt Petersburg, în 1832

Fig. 3. Portretul țarului Nicolae I, litografie de Friedrich Jentzen/Carl Wildt, care a servit ca model portretului realizat de Josef August Schöefft

Fig. 4. Generalul Pavel Kisseleff, portretul pierdut din colecția familiei Sturdza
(după Alexandre A. C. Stourdza, 1907)

Fig. 5. Generalul Pavel Kisseleff, copie după portretul din colecția familiei Sturdza.
Colecția Muzeului de Artă din Iași

Fig. 6. Generalul Pavel Kisseleff, portret în creion realizat de Miklos Barabás la București, în 1842 (după Andrei Veress)

Fig. 7. Generalul Pavel Kisselev, portret litografiat,
 după desenul realizat de Miklos Barabás

Fig. 8. Generalul Pavel Kisselev, portret litografiat la 1879, după desenul realizat de Rusev, în 1834

Fig. 9. Portretul marelui logofăt Grigore Sturdza, tatăl domnitorului, atribuit pictorului Miklos Barabás. Colecția familiei Sturdza (Paris)

Fig. 10. Portretul Domnitorului Mihail Sturdza, pictat de Josef August Schöefft (1836).
A fost donat Muzeului Național de Artă al României, de către Mihai Dim. Sturdza

Fig. 11. Portretul Domnitorului Mihail Sturdza, pictat de Josef August Schöefft (1836).
Colecția familiei Sturdza (Paris)

Fig. 12. Portretul Domnitorului Mihail Sturdza, de Josef August Schöefft. Copie realizată de C. D. Stahi, 1897. Colecția Muzeului de Artă din Iași

Fig. 13. Portretul Domnitorului Mihail Sturdza, aflat în colecția descendenților familiei Gorceakov din Londra

Fig. 14. Portretul lui Dimitrie M. Sturdza, în uniforma de maior al Armatei din Moldova.
Acuarelă din colecția familiei Sturdza (Paris)

Fig. 15. Portretul lui Dimitrie M. Sturdza în uniforma de hatman (c. 1847).
Colecția Șerban Dimitrie Sturdza (București)

Fig. 16. Hatmanul Dimitrie Sturdza trecând în revistă trupele (c. 1847).
Miniatură, acuarelă păstrată la reședința de la Varenville

Fig. 17. Dimitrie Sturdza ca hatman și general inspector al Armatei (1849).
După Alexandre A. C. Sturdza (1907)

Fig. 18. Dimitrie Sturdza ca hatman și general inspector al Armatei (1849).
 „Retrato del Principe Demetrio Sturdza en uniforme de General Rumano. Es copia de y autor desconocido” (Colecția Gh. Sturdza). Comunicată de domnul Șerban Dimitrie Sturdza

Fig. 19. Prințul Dimitrie Surdza (1849). Detaliu după copia realizată în 2017 de pictorul Alexandru Andronache [(București), după o copie de epocă, păstrată în colecția Gh. Sturdza

Fig. 20. Prințul Dimitrie Sturdza la reședința Dieppe (Franța).
Miniatură păstrată astăzi la Varenville

Fig. 21. Prințul Grigorie M. Sturdza („Muhlis Paşa”).
Colecția Mihai Dim. Sturdza, Paris